

Stimulējošs raksts par Latvijas ekonomiku

 ir.lv/2021/07/28/stimulejoss-raksts-par-latvijas-ekonomiku/

July 28, 2021

Latvijai Covid-19 krīze nav bijusi viegla. Tā ir atņēmusi vismaz 2550 cilvēku dzīvības. Diemžēl tā ir gandrīz pilnībā novērsusi uzmanību no demogrāfiskās krīzes, kas no 2010. gada ir mūsu valstij vidēji katru gadu atņēmusi 22 700 iedzīvotāju. Lai jāatzīst, ka arī migrācijas tempi pēdējos gados ir samazinājušies, iedzīvotāju skaits joprojām sarūk un modeļi paredz turpmāku sarukumu arī nākotnē. Tas, cita starpā, arī samazinās ekonomiskās aktivitātes tempu.

Vairs nevienam nav pārsteigums, ka Eiropas Savienības “topos” dažādos sociālekonomiskos jautājumos Latvija ir atrodama to kājgalī. Latvijas iedzīvotāju paredzamais mūža ilgums ir 75 gadi, atpaliekot no Eiropas Savienības vidējā 81 gada vecuma. Ieņemam arī godpilno pēdējo vietu ES pēc veselīgās dzīvildzes abiem dzimumiem – 54 gadi sievietēm un 52 gadi vīriešiem. Nominālais IKP uz iedzīvotāju, kas ir viens no galvenajiem valsts turības rādītājiem, 2019. gadā bija aptuveni 16 000 eiro uz iedzīvotāju, kamēr ES vidējais rādītājs bija 31 000 eiro. Pat, ja pielāgojam IKP nominālo vērtību attiecībā pret naudas pirktspēju, mēs relatīvi atpaliekam par 28% no ES vidējā līmeņa. Turpmāk salīdzinājumam izmantošu IKP uz vienu iedzīvotāju relatīvās pirktspējas rādītāju, kas Latvijai ir glaimojošāki nekā nominālais IKP. Salīdzināšu Latviju ar trim citām eirozonas valstīm: Slovēniju (10% zem ES līmeņa), Itāliju (ES līmenis) un Somiju (10% virs ES līmeņa).

Veiksmes stāsta nebūs

2020. gadā Latvijas IKP samazinājās par 3,6%, savukārt Latvijas Banka prognozē 3,3% IKP pieaugumu šogad un 6,5% pieaugumu nākamgad, un 3,6% 2023. gadā. Kopš 2012. gada esam auguši vidēji par 3% gadā. Pat optimistiski pieņemot, ka Latvijas IKP augs 3,6% katru gadu bez apstājas un pirktspēja paliks tajā pašā līmenī, mums vajadzētu aptuveni piecus gadus, lai sasniegtu pašreizējo Slovēnijas IKP uz vienu iedzīvotāju (34 600 eiro) un 8 gadus – Itālijas (36 800 eiro). Ja mērķis ir sasniegt Somijas turību (44 000 eiro), tas prasīs 13 gadus. Ja skatītos uz nominālo IKP bez pirktspējas pielīdzinājuma, tad tas šos periodus dubultotu. Praksē ir neiespējami uzturēt vienvirziena ekonomisko izaugsmi, ņemot vērā ekonomiskos ciklus. Tāpat jāsaprot, ka vidējais ES līmenis arī augs un mūsu pirktspēja samazināsies ar inflācijas pieaugumu.

Diemžēl esošā izaugsme ir bijusi nepietiekama, lai apstādinātu ekonomiski aktīvu iedzīvotāju emigrāciju vai veicinātu dabisko iedzīvotāju pieaugumu. Arī reemigrācijas tempi ir bijuši lēni. Viens no veidiem, kā palielināt izaugsmi, būtu palielināt valsts budžetu, ieguldot iedzīvotāju veselības aprūpē, izglītībā, inovāciju radīšanā un vispārīgā ekonomikas stimulācijā, kas kļuvusi īpaši aktuāla *Covid-19* pandēmijas laikā un kontekstā. Šāda tipa ieguldījumus valstis finansē, aizņemoties papildus līdzekļus jeb izdodot valsts obligācijas uz noteiktu termiņu. Korelācija starp budžeta deficītu un IKP pieaugumu redzama 2020. gada izdotajos statistikas rādītājos – lēnāka izaugsme pēdējo 10 gadu laikā bija 2016. gadā 1,9%, kad tajā pašā gadā valsts budžetā bija pārpalikums. 2017. un 2018. gadā budžeta deficīts tika palielināts līdz 0,8% no IKP, kas sekmēja attiecīgi 3,8% un 4,3% IKP pieaugumu, 2019. gadā budžeta deficīts samazinājās līdz 0,2% un IKP pieauguma temps samazinājās līdz 2,2%. Svarīgi atzīmēt, ka, pat palielinot budžeta deficītu, ja IKP pieaugums to pārsniedz, tad kopējais parāds pret IKP joprojām samazinās.

Tā vietā Latvijas valdība uzstājīgi cenšas mākslīgi ierobežot to, cik daudz tā spēj aizņemties, nosakot patvaļīgus parādu griestus. Šie lēmumi nereti tiek balstīti uz Fiskālās disciplīnas padomes rekomendācijām, kas šobrīd paredz, ka valsts parādam nevajadzētu pārsniegt 50% no IKP. Fiskālās disciplīnas padomes darbību regulē Fiskālās disciplīnas likums, kur Padomei noteikts pienākums nodrošināt to, ka tiek veidots budžets ar ne lielāku deficītu par 0,5% no IKP un ka kopējais valsts parāds nepārsniedz 60% no IKP, ierobežojot valsts izaugsmes iespējas. ES līmenī savukārt saistības Latvijai uzliek Stabilitātes un izaugsmes pakts, kura mērķis ir koordinēt fiskālo politiku Eiropas Savienība, paredzot, ka dalībvalstu budžeta deficīts nedrīkst pārsniegt 3% no IKP un kopējais parāds – 60% no IKP. Fiskālās disciplīnas likums ir palieka no 2010. gadā Starptautiskā Valūtas fonda nosacījumam Latvijas aizdevumam, kas vairs nav uzskatāms par saistošu, ņemot vērā, ka tas jau sen kā ir veiksmīgi atmaksāts. Jāatzīmē, ka likumā noteiktie deficīta nosacījumi ir stingrāki nekā tie paredzēti Stabilitātes un izaugsmes paktā, ko šobrīd, *Covid-19* pandēmijas kontekstā, ES ir atcēlusi vismaz līdz 2023. gadam ar iespējamu pagarinājumu. Tāpat varētu pieņemt, ka ES sankciju īstenošana pret Latviju, pakta neievērošanas gadījumā, varētu būt politiski problemātiska un maz ticama, ņemot vērā, ka eirozonas valstu vidējais parāds ir 98% no IKP.

Septiņi latvieši uz vienu itāli

Salīdzinājumā ar citām Eiropas valstīm Latvijas kopējais parāds ir ļoti zems visos iespējamajos rādītājos. Relatīvi pret IKP līdz 2021. gadam mūsu parāds bija 43,5%, kamēr Somijai tas ir 69,2%, Slovēnijai – 80,2%, Itālijai – 155,8% un Grieķijai – 205,6%. Absolūtos skaitļos mēs esam parādā 12,75 miljardus eiro, kamēr Somija 13 reizes vairāk (164,27 miljardi), Grieķija 27 reizes vairāk (341,02 miljardi) un Itālija 202 reizes vairāk (2573,39 miljardi). No eirozonas kopējā parāda sastādām tikai 0,1%, kaut arī iedzīvotāju ziņā esam 0,5% no eirozonas valstu populācijas. Vidēji uz vienu Latvijas iedzīvotāju mūsu parāds ir 6700 eiro, kamēr vidēji uz vienu itāli tas ir 42 500 eiro. Ja Latvijas valdība sekotu Itālijas budžeta plānošanas piemēram, katrs iedzīvotājs līdz šim būtu saņēmis papildus 35 000 eiro valsts labuma ieguldījumā, tie varēja būt jauni ceļi, valsts apmaksātas pretvēža zāles, pensijas, ieguldījumi Latvijas *Skype* vai *Nokia* attīstībā, pabalsti dzimstības sekmēšanai, ieguldījumi enerģijas neatkarībā un valsts aizsardzībā. Īsāk sakot – jebkur.

Mums ir mācīts, ka dzīvot uz parāda ir bezatbildīgi, un var likties, ka nūdien – dzīvot pāri saviem līdzekļiem privātpersonai var novest līdz mantas atsavināšanai. Tajā pašā laikā neviens augošs un pat pelnošs uzņēmums nav bez parāda. Pat tādiem tehnoloģiju milžiem kā *Apple* parādsaistības ir virs 110 miljardiem ASV dolāru, *Microsoft* virs 60 milj., *Amazon* virs 30 milj. Bieži var paiet gadi, līdz uzņēmums tiešām sākt radīt peļņu, pat, ja uzņēmums jau strādā ar peļņu, aizņemoties tas palielina iespējas nopelnīt vēl vairāk. Piemēram, ja *Apple* no katra pārdotā *iPhone* viedtālruna saņem 50% peļņu no tā vērtības, kamēr tie spēj aizņemties tālruna ražošanai ar likmi mazāku par 50%, tie joprojām būs pelnoši. Praksē šādi aizdevumi būs aptuveni ar 3% likmi.

Protams, pastāv gadījumi, kad uzņēmumi nav veiksmīgi un bankrotē. Valstīm šis process ir pavisam citāds. Valstis aizņemas, izdodot obligācijas. Parasti obligācijas tiek izdotas valūtā, ko konkrētā valsts spēj pati radīt uz noteiktu termiņu un procentu maksājumu bez jebkādas ķīlas. Šīs valsts obligācijas tipiski pērk bankas un citas finanšu institūcijas, jo tas ir ļoti drošs ieguldījumu veids, kas piedevām ir ienesīgāks kā naudas turēšana krājkontā. Valsts vienmēr var atmaksāt parādu savā valūtā, jo valsts centrālajai bankai ir tiesības izdot savu valūtu neierobežotā apjomā, to devalvējot. Tas tehniski nozīme, ka valsts nevar bankrotēt. Sliktākajā gadījumā gan tas var radīt valūtas kursa kritumu un potenciālu inflāciju, kas ir iespējams gadījumos, kad valsts ir ļoti atkarīga no ārzemju importiem. 2008. gada Starptautiskā Valūtas fonda aizdevums Latvijai bija nestandarta, jo mēs aizņēmāmies eiro, kamēr valsts valūta bija lats, kuru mēs piesaistījām eiro. Likme bija 3,5% un nāca ar konkrētām prasībām no SVF.

Parāds ir brālis

Patlaban Latvija atrodas nesalīdzināmi atšķirīgos apstākļos – esam eirozonas dalībvalsts. Mazām valstīm ar savu valūtu ir daudz neizdevīgāki aizņemšanās apstākļi, likmes ir augstas, jo pastāv risks, ka valsts valūtu devalvēs, lai atmaksātu parādu, kas var ietekmēt valūtas kursu pret starptautiskajām valūtām. Savukārt ar eiro, kas ir otra spēcīgākā pasaules valūta, šāds risks mums faktiski vairs nepastāv. Pašlaik lielākā daļa eirozonas valstu parādzīmju jeb obligāciju procenti ir tuvu 0 vai pat negatīvi. Pat valstis ar lieliem parādiem kā Itālija un Grieķija var aizņemties ar 0,7% likmi, kamēr Latvijas 10 gadu parādzīme šobrīd tiek tirgotas ar 0,55% likmi. Tas ir tāpēc, ka aizdevēji zina, ka,

neatkarīgi no valsts, parādi vienmēr tiks atmaksāti, jo Eiropas Centrālā banka jau no 2010. gada spēj izpirkt jebkuras eirozonas valsts parādus, kā tā darīja Grieķijas finanšu krīzes laikā un dara šobrīd Covid-19 krīzes laikā līdz pat 1,85 triljoniem (1850 miljard.) eiro. Šādā veidā ECB var uzturēt procentu likmes zemas, atļaujot eirozonas valstīm aizņemties ekonomikas stimulēšanai. Lai arī procenti ir mazi, tie aizdevējiem joprojām ir izdevīgāki nekā turēt skaidras naudas noguldījumus ar 0% vai negatīvu likmi.

Ir aplami domāt, ka, aizņemoties pāris miljardus, Latvija jebkādā veidā ietekmēs eiro valūtas vērtību vai pat nopietni apdraudēs mūsu iespējas aizņemties nākotnē. Kā redzams, grieķi un itāļi ar daudzkārt lielāku valsts parādu spēj aizņemties par salīdzināmām likmēm, un tieši tā arī rīkojas bez nekādiem ierobežojumiem. Grieķijas finanšu krīze parādīja, ka sliktākais iespējamais scenārijs ir, ka Eiropas Centrālā banka norakstīs 53,5% parādu ar nosacījumu, ka Grieķija ievēros taupības principu un veidos sabalansētu budžetu. Principā tas ir tas, ko pašlaik Latvijas valdība jau akli nodara sev un mums visiem no brīvas gribas un bez saprotamas pievienotās vērtības Latvijas iedzīvotājiem.

Jāatzīme, ka pamats Grieķijas krīzei bija tas, ka līdz 2012. gadam nepastāvēja plaša mēroga sistēma, kas atļautu ECB pirkt eirozonas valstu parādzīmes neierobežotā daudzumā (līdzīgi kā tas pastāv ASV un visās valstīs ar neatkarīgu valūtu). Lai gan, paskatoties uz Grieķiju, redzam, ka, lai arī šī brīža IKP uz iedzīvotāju relatīvos apmēros pret pirktpēju ir zem Latvijas līmeņa (nominālajos joprojām pārspējot), līdz 2010. gadam tas ir bijis tuvu Eiropas Savienības vidējam līmenim. Pārsvārā tas nokritis pēdējo 5 gadu laikā, kad budžets tika plānots ar pārpalikumu. Vidējais mūža ilgums Grieķijā ir 81 gads, iedzīvotāju skaits audzis līdz 2010. gadam, lielākais samazinājums tika konstatēts 2013. gadā, kad iedzīvotāju skaits saruka par -0,7%, bet pamazām stabilizējas un pagājušogad sarukums bijis tikai -0,06%, kamēr Latvijā tas bija -0,75%. Vidējā pensija Grieķijā 2018. gadā sasniedza 819 eiro, neskaitot piemaksas, kamēr Latvijā tā ir tikai 365 eiro (šeit, protams, savu lomu spēlē arī padomju pensiju sistēmas mantojums).

Vienīgais ekonomikas rādītājs, pret ko jāizturas ar piesardzību, ir inflācija. Ja nauda tiešā veidā tiek ielikta iedzīvotāju makos, tas var radīt cenu pieaugumu. Tomēr tas ir nepieciešams, jo citādāk mēs riskējam turpināt zaudēt Latvijas dārgāko resursu – tās cilvēkus, kuri cita starpā sekmē arī ekonomisko izaugsmi. Tajā pašā laikā nauda var tikt ieguldīta nākotnes izaugsmē (nepalielinot šī brīža patēriņa cenas), piemēram, veselības aprūpē, kas uzlabotu mūsu dzīves kvalitāti, mūža ilgumu un samazinās jaundzimušo mirstību vai izglītībā un zinātnē, kas radīs vidi turpmākai attīstībai, vai atbalstīt uzņēmumus, lai tie spētu algot vairāk darbiniekus un saražot vairāk preču. Vēl viens inflāciju mīkstinošs faktors ir eirozona un brīvā tirdzniecība starp ES valstīm. Ja tiešām piena cena Latvijā augtu vietējā patēriņa pieauguma dēļ, mēs vienmēr to varam iepirkt no Lietuvas u.c. – kā tas pašlaik šķiet vairāk novērojams tieši pretējā virzienā. Ar ieguldījumiem inovācijā un jaunuzņēmumos Latvija var apmaiņā eksportēt augstas pievienotās vērtības preces un pakalpojumus. Pašlaik Latvijas Banka inflāciju paredz 1,8% apjomā 2021. gadā, 2,2% 2022. gadā un 1,8% 2023. gadā, kas ir pat zem ECB noteiktās 2% rekomendācijas, kā arī vēsturiski zema Latvijai.

Ja tiešām Latvijas valdība spēj izveidot sabalansētu budžetu, pieņemot, ka valsts strādā efektīvi, tad, ņemot vērā zemās parādu likmes, aizņemoties tā spētu veicināt vēl lielāku ekonomikas attīstību un radīt papildus nodokļu ieņēmumu pieaugumu. Un, ja tā to nespēj, tad acīmredzami nepieciešama naudas aizņemšanās, lai palielinātu izaugsmes iespējas. Es lūdzu Latvijas valdībai sekot citu dalībvalstu paraugam un izmantot eirozonas sniegtās priekšrocības, tā vietā lai turpinātu palielināt nodokļu un parādu slogu uz atsevišķiem Latvijas iedzīvotājiem un uzņēmumiem, lai spiestu tos doties trimdā vai meklēt iespējas nodokļu optimizācijai vai juridiskās formas emigrācijai. Es lūdzu atcelt apkaunojošo Fiskālās disciplīnas likumu un likvidēt Fiskālās disciplīnas padomi, lai dotu mums un mūsu bērniem iespēju uz pienācīgu dzīvi Eiropā, nevis turpinātu mūžīgu stagnāciju, vienlaikus cerot uz ES fondu apgūšanu un uz savu iedzīvotāju eksportu balstītas ekonomikas modeļa atražošanu.